

- De følgende sider skulle gerne levendegøre vore forfædre med træk fra livet, som det levedes i Ældre jernalder, ligesom en udvikling i århundrederne hen mod vores tid skitseres.

Klima og landskab i Jernalderen

Med særlig henblik på Als og tiden omkring år 350 f.Kr. (Hjortspringbåden) og årene op mod 350 e.K. (Nydambåden).

Det er den almindelige opfattelse, at Bronzealderen var en periode med varme tørre somre, ret milde vintre. Deroverfor står så Jernalderen med koldt og meget regnfuldt klima.

For Bronzealderen er det rigtigt, men kun delvis rigtigt for Jernalderens vedkommende, idet der har været store klimasvingninger. I grove træk varmt og tørt indtil ca. 400 f.Kr., igen dette rare klima i en kort periode omkring Kristi fødsel, atter en bedring omkring 200 e.Kr. og atter forværring fra omkring 400 e.Kr.

Disse oplysninger stammer fra moseundersøgelser, hvor der er god vækst i den lyse tørv ("hundekød") i de våde, kolde perioder, standsning af vækst i den tørre varme.

Samtidig giver moserne oplysninger om vegetationen, idet man bruger at bestemme de pollen (støvkorn), der findes i de forskellige lag.

Her er kun taget hensyn til tre vækster: lind, eg og bøg. Ældre og yngre lindetid kaldes tiden fra ca. 6000 til ca. 500 år f.Kr. I denne periode var linden det absolut fremherskende skovtræ, men det forsvinder i løbet af nogle hundrede år til næsten nul. I stedet tiltager egen og er det dominerende træ frem til ca. 500 e.Kr. Egen er et lystræ, der kræver stor plads i sin naturlige udfoldelse, så landskabet har i perioden omkring Kristi fødsel været præget af enkeltstående egetræer. Grunden til, at linden taber i kampen, er ændringerne i klimaet. Lind tåler ikke de kolde somre med megen væde. Endelig bliver det så bøgen, der vinder. Bøgen der er så skyggetålende, selv giver masser af skygge til udryddelse af andre planter og bøgen, der tåler både kulde og regn.

Lokalt er der pollenanalyser fra *Tinglev Sø* og *Bundssø*. Her er kun medtaget tal for bøg og lind.

	<i>Tinglev</i>		<i>Bundssø</i>	
	500 f.Kr.	500 e.Kr.	500 f.Kr.	500 e.Kr.
Lind	5-6 %	1 %	2 %	0,2 %
Bøg	1 %	20 %	2 %	20 %

En faktor af stor betydning for landskabet er menneskene. Allerede i bondestenalder (ca. 3500 f.Kr.) begyndte bønderne at rydde skov, og efter afbenyttelse med korndyrkning, blev der græsset, og endelig sprang arealet igen i skov.

I takt med mere nedbør blev det sværere at dyrke den stive "klæsed" lerjord, hvorfor der i disse perioder skete en slags udvandring mod de lette jorder.

Både Bronzealderen og Jernalderen var perioder med driftige mennesker, der yderligere har forstærket udryddelsen af skov. Egentlig skov, som vi kender det i dag, fandtes ikke i Jernalderen, kun små lunde, krat og enkeltstående træer.

Som noget helt mærkværdigt for Als er det, at tilsyneladende bliver øen mennesketom omkring 3-400 e.Kr. Måske er det udvandring, idet man her kunne tænke på "erobringen" af England af Angelsaksere og Jyder.

Dersom det er muligt at drage nogen konklusion med henblik på Hjortspringbåden og lindetræ, må det være, at båden næppe er fremstillet på Als.

Valdemar Dreyer.

Kilder:

Andersen, Alfred: Two standard pollen diagrams from South Jutland. Danmarks geologiske undersøgelse 2. række nr. 80, side 188-209.

Brøndsted, Johs: Politikens Danmarkshistorie, Bind 1, 1962, side 348-448.

Iversen, Johs.: Danmarks Natur, Politiken 1967, Bd. 1, side 345-445.

Skovgaard-Petersen, Inge: Gyldendals Danmarkshistorie 1977, Bd. 1, side 61-73.

To våbenfund fra Jernalderen

Alssund ligger som en dyb grøft mellem Als og Sundeved. På Als er der fundet et bådoffer fra Jernalderen ca. fire km. fra Alssund.

I Sundeved er der fundet et bådoffer ca. to km. fra Alssund. Begge fund er fra jernalderen, på Als Hjortspringfundet, der er dateret til ca. 350 år f.Kr., medens Nydamfundet i Sundeved er fra ca. 350 e.Kr.

Med en beskrivelse af våbenfundene i de to moser, der begge har bevaret både træ og jern, er det muligt at se en udvikling genne 700 år i vores fortid.

Hjortspringfundet 350 f.Kr.

Sværd:
Enæggede med bred ryg, ofte hulslebne. Ingen udsmykning udover de tynde bronzebeslag ved sværdheftet.

Sværdskeder:
Træ, ingen tegn på udsmykning.

Spyd:
169 styk, hvoraf 31 er af ben eller tak.

Nydamfundene (I-IV) 350 e.Kr.

Sværd:
Tveæggede, smukt ciselerede, i gennemsnit længere end dem fra Als. Flotte udsmykninger af sværdhæfte-enderne.

Sværdskeder:
Træ med bevarede skedebeslag.

Spyd:
Nærmest utallige, alle af jern.

Spydbladene er ens at se på i de to fund, og en krigers udrustning må have været et kastespyd og en lanse.

Spydskafter:
Asketræ, længste 197 cm.

Buer:
Mangler.

Pile:
Mangler.

Brynjer:
Rustrester svarer til 10-20 brynjer.

Skjolde:
Rektangulære, af træ: Lind, ask og birk med skjoldbule af træ. Kun en enkelt metaltråd i et af skjoldene.

Spydskafter:
Med indskårne båndfletmønstre i de øverste 10-15 cm af de op til 3 m lange stager.

Buer:
Langbuer.

Pile:
Om ikke utallige, så mange jernpilespidser, nogle med modhager.

Brynjer:
Fundet, men ikke specificeret i mit (V.D.) materiale.

Skjolde:
Runde med skjoldbule af jern, læderbetrukne, med metalkanter.

Ud over våbenfund er der i begge moser gjort mere fredelige fund, selv om beslag m.m. til heste fra Nydam nok har været med i kampene.

Som kuriosa kan fra Hjortspring nævnes de ældst kendte drejede trægenstande fra Norden, medens en redekam af hjortetak i Nydammosen er prydet med det urgamle krafttegn: Hagekorset.

Landbrug på Hjortspringbådens tid

Fra tiden omkring 350 år f.Kr. findes kun meget få spor fra Als, hvorfor nedenstående oplysninger ved Nationalmuseets hjælp er samlet fra hele landet.

Agerbrug

Markerne er mange steder bevaret til i dag og kan ses konkret i landskabet: I Vestjylland på hederne og i Østdanmark i skovene, områder som ikke har været dyrket siden jernalderagrene blev opgivet. Det kan ses som tegn på, hvor intensivt agerbruget var på denne tid. Det er systemer af skelvolde, omgivende kvadratiske til rektangulære markparceller, som kan ses i terrænet. Den enkelte mark er typisk 20-40 x 60-100 m stor, og agersystemerne kan i deres helhed være op til 100 ha store. Markskellene - de såkaldte digevoldinger - er op til 8 m brede, men deres dannelse er ikke endelig afklaret. Måske kan de være dannet ved jordfygning, som er stoppet af vegetation på toppen af voldene. Henkastning af ukrudt kan være medvirkende til voldenes vækst.

Pløjeredskaberne kender vi fra mosefund. Der er tale om den ploftype, som kaldes ard, og som er karakteriseret ved ikke at have muldfjæl, som vender plofvuren. På Hjortspringbådens tid var den såkaldte bueard på mode. Den var fremstillet af forskellige stykker træ til åsen, styret og skæret. To helt komplette eksemplarer kendes (foruden en række ard-skær), og begge er fundet i Danmark: Døstrup og Donneruplund.

Pløjemetoden er også ret velkendt. Flere steder, bedst i Store Vildmose, har man afdækket større arealer med ardfurer og kan derved sige en del om pløjeretning og -tæthed. Forsøg har været udført med kopier af buearder på forsøgscenteret ved lejre til undersøgelse af ardens effektivitet og slid ved brug.

Afgrøderne kender vi fra flere forskellige kilder: Fund af forkullede kornforråd i brandtomter af huse, moselignende maveindhold, kornaftryk dannet ved tilfældigt forekommende korn i ler, der blev gjort lerkar og lerklining af samt blomsterstøv (pollen). Af kornsorterne var nøgen byg vigtigst, desuden navneklædt byg og hvede. Havre og hirse optræder, men sparsomt. Ukrudsarter som grønt hønsegræs, meldestok, dodder, lin og linbendel har at dømmes efter fund af forråd været dyrket eller i hvert fald indsamlet bevidst.

Høstredskaber kniber det lidt mere med, men hvis vi tillader os at kigge to århundreder frem, optræder dels den såkaldte kort-le, dels den krumme segl, begge af jern. At vi kender så lidt til det, kan skyldes gravskikken, hvor man i landet ikke medgav den slags redskaber. Desuden spiller det vel ind, at jernet var nyt i Danmark. På bopladserne findes næsten intet jern fra denne tid - alt er formentlig blevet genanvendt.

Foldudbyttet var formentlig meget lavt, sikkert mellem 3 og 5, selv om det er uhyre svært at sige noget sikkert. Kornet er blevet *malet* (gruttet) på en stubbekværn af granit. En sådan består af en stor "ligger", på hvis overflade en mindre "løber" kures frem og tilbage, hvorved kornet males til mel. Vi ved fra en del brandtomter, at dette foregik inde i husene. Drejekværnen introduceres først i Danmark omkring år 200 e.Kr.

Husdyr

Dyrene stod i stald, i hvert fald noget af året. Det ved vi fra de aftryk af båsenes skillerum, som kan ses i den østlige ende af langhusene, som fungerede som kombinerede beboelses- og staldbygninger. I en brandtomt ved Solbjerg på Mors blev der fundet resterne af tre køer og en hest i stalden, hvor dyrene indebrændte. Ud fra båseskillerummene kan det afgøres, at der har stået 10-14 dyr i hver gårds stald. En landsby bestod på Hjortspringbådens tid af ca. 5-7 gårde, som lå samlet inden for et fælles hegn (Grøntoft, Vestjylland) eller havde lidt afstand mellem sig (Sarup, Sydvestfyn).

Med hensyn til **husdyrenes art** står vi over for et drilsk arkæologisk paradoks, idet vi kender staldene fra Vestdanmark, men knoglemønstrene af dyrene er kun bevaret i Østdanmark (på grund af en mere kalkrig jord). Husdyrarterne var: Ko og svin som de vigtigste samt får og hest som mindre talrige. I Vestjylland var fåret nok mere talrigt end de østdanske knoglefund giver indtryk af. (Kat og høne kommer først til ca. 200 e.Kr.). Om vinterfoderet kan vi kun gisne. Men der er grund til at tro, at høslæt har spillet en væsentlig rolle, men også at løvhøst med løvknipe af jern har sørget for vigtige bidrag.

Samspillet mellem agerbrug og kvægavl

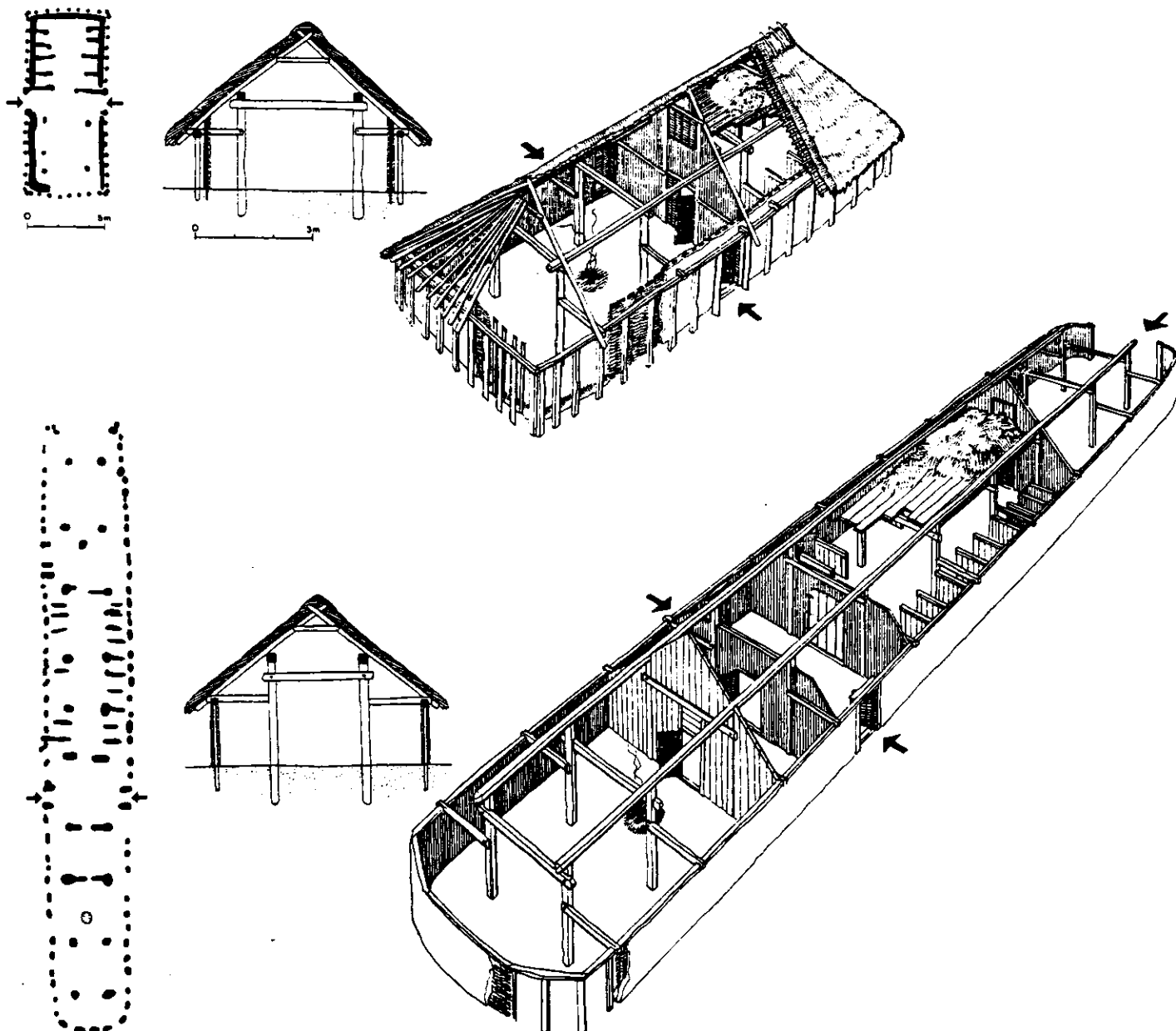
Dette kan fx ses på visse af koknogerne, som kan bestemmes til stude. Det må være trækdyrene til arden og arbejdsvognene, vi her kan se sporene af.

Gødskning i Jernalderen er i øjeblikket dårlig belyst på dansk område. Men fra Holland og Nordvesttyskland, bl.a. ved storeundersøgelser på øen Sild, har man kunnet påvise tørvegødskning. Dvs. at man har skåret tørv, som er blevet spredt i stalden til opsugning af kvægets gødning. Siden er så det hele kørt ud og spredt på markerne. Ikke blot får man herved en langt bedre udnyttelse af gødningen end ved direkte påføring, men samtidig blev jordens struktur forbedret og dens mineralindhold øget. Der er ingen grund til at tro, at man i Danmark ikke har gjort ligeså.

Svend Bork

Kilde:

(Ovenstående er samlet af mag.art. Christian Adamsen, Nationalmuseet)

Sammenligning af smykker fra 300 f.Kr. til 350 e.Kr.

Smykker af enhver art kan af forskellige grunde være tiltrækkende for bæreren ud fra et ønske om skønhed - til tider forenet med den praktiske anvendelse. Det kan være smykker af personlig værdi, fx en gave, måske en ravperle - eller et sneglehus med særlige farver, samlet op på en særlig dag. Men for ikke at komme for langt ud, skal her omtales smykker, der afspejler forskellige grader af "rigdom" alt efter råmaterialernes art og modepåvirkning.

Guldsmedekunsten i Jernalderens første fem århundreder op til Kristi fødsel var en videreførelse af bronzestøbningens kunst, dels under indflydelse af kulturene i Germanien og Polen - og senere den keltiske kunst. Men den lokale guldsmed har sammen med kunderne fundet frem til "den helt rigtige løsning", måske ved omsmelting af bestående smykker eller mønter.

Importen af guld og bronze aftog aldeles i begyndelsen af Jernalderen indtil det økonomiske opsving ca. 100 f.Kr., hvor guld sammen med sølv igen blev importeret fra Mellemeuropa. Naturligvis har der i forskellig grad været import- og eksportvirksomhed, men den livligste aktivitet lå langt fra Als.

I Sydsjælland var der handelsveje og rigdom og velhavere, der manifesterede denne magtposition i bl.a. smykker af en udsøgt bearbejdning og mængde. (Himlingeje og Udby). Men dette handelscentrum mistede i 200 e.Kr. sin position. Tyngdepunktet gik vestover til Fyn og senere til Vestjylland - måske fordi myremalmen til jernfremstilling var der??.

Smykkernes udformning gik fra den forholdsvis enkle udformning i århundredernes løb til det mere og mere raffinerede og udsøgte og overdådige - også hvad angår mængden.

Visse smykketyper overlever århundrederne, fx *Fiblerne* - de to par dragtnåle, gerne ens plus den noget større. De er geme i bronze, smedet, eller støbt i forme, og efter påvirkning af italienske eller keltiske håndværkere forsynet med fjedre. *Halsringe*, *armringe* - helt glatte først i perioden - og *fingerringe*, der i mangel på betalingsmiddel måske blev brugt som sådant. Et pragtsmykke båret af høvdinge og lign., halsringen af purt guld og endende i to kugler, kaldet "torques". Den ses bl. a. på Gundestrupkarret (110 f.Kr.). Udhamrede motiver fra dyre-, gude- og sagnverdenen finder indpas ved hjælp af guldsmedenes kunnen.

Perler af glas, rav, sølv i spiraler, keramik - alt hvad der kan trækkes på snor - småt og stort og i alle slags længder går igen og igen. Da Cæsar udvider Romerriget flyttes italienske fabrikker mod nord og trænger sig på med deres varer. Specialiteter som glasperler med blomstermotiver (millefiori = 100 blomster).

En *berlok* (fransk:breloque) er en duftende, salvefyldt mini guld- eller sølvbeholder i snor om halsen. Men da er vi ved ca. 200 e.Kr. *Hårnåle*, lange og med "hoveder" til at holde fletningefrisuren på plads, findes også gennem århundrederne. *Bælter*, små bronzepalader hæftet sammen hele vejen rundt og med "nedhæng" foran, er fundet i Nordjylland.

Fundmulighederne i nutiden er spredte og tilfældige og afhængige af bevillinger, men den stadig mere intense bearbejdning af Bronze, sølv og guld - også med isatte sten og emalje - og med lokalt præg, viser tydeligt vejen frem, videre frem til Vikingetidens Gribedyr.

Uddybning af kilderne nedenfor vil give et levende indtryk af udviklingen.

Birgit Valbjørn

Kilder:

Hvass, Lone: Jernalderen I og II fra Danmarkshistorien

Skalk 1977 - nr. 6, side 3
Skalk 1980 - nr. 6, - 3
Skalk 1982 - nr. 2, - 18
Skalk 1983 - nr. 6, - 9
Skalk 1985 - nr. 6, - 4
Skalk 1989 - nr. 2, - 3
Skalk 1990 - nr. 1, - 28

Religion

I dette meget luftige indlæg må erkendes, at vi kun kender meget lidt til religionen hos Alsingerne år 350 f.Kr. De arkæologiske fund tyder på en formodning af et liv efter det jordiske og på eksistensen af guddomskræfter. Men oprindelsen til sådanne opfattelser ligger i menneskeslægtens fjerneste fortid.

I den menneskelige natur findes religiøsitet med accepten af det umiddelbart uforståelige i naturen samme med trangen til at indfange og underlægge sig mest muligt af det åndelige liv, indrammet af fællesskab i kultiske sammenkomster.

Det skaber en slags tryghed i dagligdagen og håb om bedst muligt udbytte af fx dyrkning af jorden, af frugtbarhed, af jagt, fejder osv. En accept og underkastelse af det hinsidige, der fastholdes så vidt muligt ved disse kultdyrkelse, med ritualhandlinger, iblandet ceremonier, sange, danse og bevægelser -det praktiske udtryk - og med myten som den åndelige, sproglige udtryksform. I alt en slags bøn for at sætte de guddommelige kræfter i bevægelse.

Disse kultiske fester fandt måske sted på bestemte tider af året eller før særlige begivenheder. Uafslædig vil sådanne gudsdyrkelse, tjenester, påvirkes udefra med fornyende strømninger eller enkeltstående mirakuløse hændelser - fortællinger, der ved gentagelse indgår som myter, og som ved dramatik beretter om gudernes dominans - måske krydret ved særlige ofringer under kultiske sammenkomster, også med måltider og drikkelag. Dette mønster er så nogenlunde fælles for det "indoeuropæiske menneske". Arkæologiske fund kan kun pege på tilsyneladende åndelige foreteelser, aldrig (i hvert fald kun sjældent) verificere dem.

Kristendommens ankomst til vores land "dræbte" stort set kulten, men mytefortællingerne levede videre i folke-munde, i variationer som heltesagn og beretningerne om den nordiske gudeverdens hovedpersoner Odin, Thor og Tyr og den mangfoldighed af personer og hændelser, mystik og magi, som vi kender som: "Den Nordiske Mytologi". Meget fra denne sagnverden indfangedes på skrift mange hundrede år senere af historikere og forfattere. Meget nyt var da kommet til, en del gået tabt og glemte ting dukket op igen - vel nok.

Går vi baglæns herfra, må runerne have haft et præg af hellighed. Tænk at kunne genopleve ord, tanker fra for længe siden! At indridse navn i sit spyd (fra 250 f.Kr.) personificere det. Det måtte give ekstra styrke.

Videre tilbage til år 98 e.Kr. til den romerske historieskriver Cornelius Tacitus, der i sit skrift "Germania" skrevet 98 e.Kr, bl.a. fortæller om gudinden Nerthus (Moder Jord), der dyrkes af de fleste germanske stammer. Hun siges at bo på en ø i oceanet, i en lund (Guder dyrkes aldrig i huse). Ja, lad os påstå at øen er Als. I denne lund står en indviet vogn (ser den mon ud som Dejbjergvognen?) overdækket med et klæde. Kun en præst må røre den. Når han fornemmer, at gudinden er til stede i sin helligdom, kører vognen af sted, trukket af to okser, til forskellige steder, hvor vognen bliver modtaget med fest. -Ingen bærer våben eller fører krig så længe, hun er til stede. Når gudinden mener at være træt af de mange besøg, ledsager præsten vognen tilbage til helligdommen. Derpå vaskes og renses både vogn og klæde og guddommen selv??? i en afsides liggende sø, og de slaver, der har udført renselsesprocessen, opluges af søen. (Hvad har disse slaver mon oplevet, inden de blev ofret! Vi kan sende en venlig tanke til Tollundmanden og hans lige).

Vi går skridtet videre tilbage til år 350 f.Kr. til ofringen af båden i Hjortspringmosen. Hvilke muligheder for ofring til guderne var der? Et brandoffer havde ladet metaldelene tilbage. Ofring ved nedgravning i jorden rummer fare for plyndring senere. Men nedsænkning i en sø er ideel. Om ofringen gik til "Nerthus" eller krigsguden Tyr, lader vi ligge, men til guden i naturen skulle krigsbyttet, båden og våbnene ofres, overgives. Våbnene blev gjort uanvendelige for mennesker til genbrug - og som ekstra gaver, som takoffer, i form af i hvert tilfælde hesten, fåret og hundene. Det hele blev nedlagt, modtaget og opløst.

Forestillingen om offerhandlingen i Hjortspringmosen er overladt til den enkeltes fantasi - men overgivelsen af så megen rigdom til guden (guderne) må have været forbundet med en helt speciel, højtidstemt atmosfære - også hos den deltager, der med en blanding af sorg og misundelse lod skønne våben maltraktere og så dem forsvinde i Jordens skød "for evigt".

Birgit Valbjørn

Kilder:

Mircea Eliade: De religiøse ideers historie; Gyldendal

Anders Bæksted: Guder og helte i Norden, Politikens Forlag, 1963

Johannes Brøndsted: Danmarks Historie I, Politikens Forlag, 1962

Cornelius Tacitus: Germania